

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
ВИКОРИСТАННЯ ФОНДІВ ОБЛАСНОГО
МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА ГАННИНА ПУСТИНЬ НА УРОКАХ
ІСТОРІЇ УРАЇНИ

Студентки Блохи Віти

Науковий керівник

Давиденко Юрій Миколайович

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин

Ніжинського державного університету ім..

М.Гоголя

Рецензент:

Рецензент:

Допущено до захисту. Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____ “__”

Ніжин 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ	
Історіографія питання: дослідження ролі музеїв у історичній педагогічній науці.....	6
1.2. Роль і значення музейної педагогіки у формуванні історичної свідомості.....	13
1.3. Психолого-педагогічні основи роботи з музейними експонатами на уроках історії.....	22
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ II	
ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА «ГАННИНА ПУСТИНЬ»	
2.1. Історія створення та розвиток музею.....	29
2.2.Огляд фондів музею: тематика, унікальні експонати, джерела інформації.....	33
2.3. Форми і методи роботи з музейними матеріалами у освітньому процесі на уроках історії України.....	36
Висновки до розділу 2.....	49
ВИСНОВКИ.....	52
Використана література та джерела.....	54
Додатки.....	58

ВСТУП

Актуальність. Досліджувана тема досить актуальна в сучасній українській історичній та педагогічній науці бо органічно пов'язана з новітніми напрямками генези історії, педагогіки, музеєзнавства, що спонукають до творчого пошуку модерної методики викладання історії та суспільних наук, побудованих на їх взаємодії. На сьогоднішній музейна педагогіка досить стрімко розвивається в багатьох країнах Європи та світу.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, позначений масштабними соціально-економічними та політичними змінами, а також прагненням адаптувати українське законодавство до норм ЄС, ставить перед системою освіти нові виклики. Це вимагає пошуку інноваційних підходів до організації освітнього процесу та виховання, а також переосмислення змісту навчання. Особливо актуальним є акцент на глибокому вивченні історії рідного краю, що виступає ефективним інструментом формування морально-патріотичних цінностей.

У цьому контексті педагогічна спільнота повинна забезпечити оновлення діяльності закладів освіти, впроваджуючи сучасні методи та форми організації навчального процесу. Завдання полягає у створенні умов для всебічного розвитку особистості, що ґрунтується на використанні інноваційних технологій та адаптації освітніх програм до сучасних реалій і потреб суспільства. Такі зміни є невід'ємною складовою вдосконалення системи освіти, що орієнтована на підготовку молодого покоління до активної участі у розбудові української держави та збереженні її культурної спадщини

Використання музейних фондів у навчальному процесі на уроках історії та громадянської освіти органічно поєднані з комплексом державних документів, що унормовують даний процес. Зокрема, такі як **Стратегія національно-патріотичного виховання, Концепція Державної цільової**

соціальної програми національно-патріотичного виховання до 2025 року, Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр., а також Концепція Нової української школи, визначають ключові напрями розвитку освіти. Центральною метою є підготовка компетентного випускника, який поєднує глибокі знання із патріотизмом, національною свідомістю та готовністю захищати незалежність України.

Національно-патріотичне виховання має на меті розвивати у громадян такі важливі цінності, як самобутність, воля, соборність і гідність. Воно спрямоване на формування почуття патріотизму, поваги до законів та Конституції України, відповідальності за виконання громадянських і державних обов'язків, а також готовності до захисту територіальної цілісності країни. Особлива увага приділяється інтеграції європейських цінностей, що гармонійно співіснують із національними ідеалами.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), основним завданням школи є виховання особистості, яка: поділяє національні та європейські цінності, виявляє повагу до національних символів, активно бере участь у громадсько-політичному житті, готова стати на захист незалежності та суверенітету України. Цей процес охоплює всі етапи шкільного навчання, забезпечуючи формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, яка здатна до критичного мислення, усвідомленого вибору та активної діяльності задля процвітання України.

Таким чином, такі підходи дозволяють не лише сприяти вихованню патріотів, а й створювати передумови для інтеграції українського суспільства у світовий простір на основі взаємоповаги та збереження національної ідентичності.

Метою даної роботи є аналіз можливих використань фондів обласного музею-заповідника у навчальному процесі з історії для підвищення пізнавального інтересу учнів, розвитку їхньої національної свідомості та

формування глибокого розуміння історичних подій через автентичні джерела.

Об'єктом дослідження є процес навчання історії у закладах загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є методичні засади та практичне використання експонатів, архівних матеріалів і ресурсів обласного музею-заповідника Ганнина Пустинь під час уроків історії України.

Для реалізації поставленої мети потрібно виконати ряд **завдань**:

1. Вивчити науково-методичну літературу та нормативні документи, що регламентують використання музеїв у навчальному процесі.
2. Дослідити потенціал фондів обласного музею-заповідника для забезпечення історичної освіти учнів.
3. Проаналізувати вплив використання музейних фондів на формування патріотизму, національної свідомості та інтересу до історії у школярів.
4. Запропонувати інтерактивні форми роботи з експонатами музею-заповідника для підвищення ефективності навчального процесу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системного підходу до аналізу фактів і явищ. У процесі роботи використано універсальні методи наукового пізнання, такі як аналіз, синтез, типологія, класифікація, а також логічні та статистичні методи. Серед спеціально-історичних методів застосовано історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, конкретно-історичний, діахронний (періодизація), ретроспективний та проблемно-хронологічний.

Наукова новизна та практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали, основні положення, висновки створюють базу для

подальшого дослідження використання музейних фондів на уроках історії та суспільних дисциплін в контексті розвитку музейної педагогіки.

Апробація результатів роботи відбувалася під час обговорення на засіданні кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, а також на наукових конференціях, круглих столах тощо.

Публікації. Основні положення та висновки роботи викладено в публікації *«Використання методів музейної педагогіки в освітньому процесі»*

Структура роботи визначається метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, основної частини, яка включає в себе два окремих розділи (кожен з розділів містить окремі пункти), що висвітлюють окремі особливості досліджувального питання, висновків, списку використаних джерел та анотацій.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ

1.1. Історіографія питання: дослідження ролі музеїв у історичній педагогічній науці.

Для повного розкриття теми даної статті слід висвітлити дефініції музейна педагогіка. Більшість вітчизняних науковців, спираючись на європейський досвід, зазначають, що це- галузь педагогічної науки, яка побудована на основі науково-практичної діяльності й орієнтована на передачу культурно-освітнього досвіду в умовах музейного середовища та сприяє формуванню громадянсько-патріотичних почуттів дітей та молоді [1]. Крім того, музейне законодавство України визначає: «музеї як культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені не тільки для вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної та духовної культури, але й для прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини» [2].

Дана проблема знайшла свої відображення в науковому доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників (Т. Белофастова, Є. Ванслова, Ю. Ключко, І. Коссова, Є. Медведева, Б. Столяров, С. Фокін, З. Шинчук, М. Юхневич та ін.) [3]. У своїх роботах вони висвітлюють комплекс питань організації навчального середовища в музеї, взаємодії вчителя й учня, формування пізнавальної активності школярів тощо. Однак, білою плямою залишається тема взаємодії вчителя й учня в музейному середовищі.

Аналіз вітчизняних публікацій щодо роботи музеїв у контексті освітньої діяльності показує, що більшість науковців зосереджуються переважно на науково-дослідницьких та експозиційних аспектах музеїв. Проблеми, пов'язані з осмисленням місії сучасного музею в освітньому контексті,

розв'язанням освітніх завдань, реалізацією виховного потенціалу музеїв та розробкою музейно-педагогічних програм, залишаються частково дослідженими. Серед вітчизняних науковців, які здійснювали вагомі дослідження у цій галузі, можна виділити таких авторів, як О. Боднарець, О. Валенкевич, Н. Олефіренко, В. Пономарьов, С. Цибко. Вони вивчали різні аспекти музейної педагогіки, яка є комплексною науковою дисципліною, що поєднує музеєзнавство, педагогіку, психологію та інші галузі знань. Відповідно до їхніх досліджень, музейна педагогіка є потужним інструментом для реалізації виховних і освітніх функцій музеїв, сприяючи розвитку історичної свідомості, емоційного сприйняття та інтелектуального розвитку учнів.

Зокрема, О. Боднарець наголошує на важливості інтерактивних методів роботи з учнями, які включають екскурсії, заняття, виставки, творчі майстерні та інші форми, що активізують процес навчання і виховання. О. Валенкевич і Н. Олефіренко акцентують на розробці музейних педагогічних програм, що повинні бути адаптовані до вимог сучасної освіти та інтегровані в шкільний навчальний процес.

Музейна педагогіка, за словами вчених, є важливим елементом у формуванні загальної освітньої та культурної компетенції учнів. Завдяки цьому музей стає не лише місцем для збереження культурної спадщини, але й потужним інструментом формування національної ідентичності, розвитку творчих здібностей та критичного мислення у молодого покоління.

Крім того, дана тематика органічно поєднана з питаннями виховання патріотизму в музейному середовищі. Так, сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці питання національно-патріотичного виховання молоді та формування у неї патріотичних якостей розглядається з різних сторін і в багатьох аспектах. Теоретичні основи цієї проблематики детально висвітлені в працях таких науковців, як О. Аврамчук, Р. Гула, І. Дудка, Ю. Івченко, І.

Курліщук, М. Мариненко, О. Онопрієнко, Г. Пономарьова, Я. Томащук, І. Ящук та інших.

Особливості формування патріотичних почуттів у здобувачів освіти загальноосвітніх шкіл досліджували Х. Бадрій, Н. Безлюдна, М. Єпіхіна, О. Келаріу. Методи та форми організації національно-патріотичного виховання для молодших школярів висвітлені в роботах Н. Васильківської, О. Дешко, Л. Дубровської, О. Савченко, М. Качур, В. Киричок, О. Сидоренко та інших.

Поділяємо точку зору Н. Безлюдної, яка вважає, що "впровадження національно-патріотичного виховання у початковій школі є надзвичайно важливим, адже саме молодший шкільний вік є найсприятливішим періодом для формування патріотичних почуттів, морально-етичних принципів та утвердження національної ідентичності. У цей період закладаються базові психічні якості особистості, її ціннісні орієнтири та самооцінка" (Безлюдна, 2022).

Досить цінним є позиція сучасного науковця Б.А. Столярова щодо інтеграції музею в освітній процес відображає загальну тенденцію до поєднання різних сфер знань і діяльності. Він зазначає, що включення музею у систему загальної освіти сприяє формуванню у людини психологічної та моральної готовності не лише адаптуватися до швидкозмінного світу, але й активно впливати на соціокультурні трансформації, що відбуваються у ньому. Іншими словами, це підкреслює значення творчого потенціалу особистості, створення умов для її самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку і виховання в гармонії з суспільними потребами.

Відмітимо той факт, що тема нашого дослідження органічно пов'язана з проблемами музейної педагогіки. На сучасному етапі в українській історичній та педагогічній науці відбуваються процеси становлення музейної педагогіки. Зазначимо той факт, що термін

«музейна педагогіка» було введено в науковий обіг німецьким вченим К. Фрізеном у 1934 році.

Проблематика музейної педагогіки широко висвітлюється у фаховій літературі. Основну увагу приділено загальнотеоретичним питанням, які окреслюють ключові принципи цього напрямку [8; 14, с.14]. Значний інтерес викликають дослідження, що стосуються музейного виховання молодших школярів [1; 10; 12]. Останніми роками також з'явилися наукові праці, присвячені впровадженню елементів музейної педагогіки у навчальний процес вищих навчальних закладів [9]. Майбутнє педагогіки, на нашу думку, полягає у створенні та реалізації інтегрованої системи освіти і виховання, яка зможе гармонійно поєднати напрацювання у сфері освіти з досягненнями соціально-культурної діяльності. Така система має сприяти задоволенню духовних потреб людини, стимулювати її творчий розвиток, формувати ціннісні орієнтації та залучати до процесу відтворення матеріальних і духовних надбань культури.

Важлива роль у вирішенні цих завдань відводиться музейній педагогіці. Музеї, як соціальні інститути, здатні закріплювати й поглиблювати здобуті знання, перетворюючи їх на усвідомлені переконання. Це досягається завдяки двом ключовим аспектам. По-перше, музейний педагогічний процес базується на роботі з оригінальними пам'ятками історії та культури, що є унікальним джерелом інформації. По-друге, в музеї гармонійно поєднується інформаційно-логічний і емоційно-образний вплив на відвідувачів, що дозволяє активізувати їхнє візуальне мислення та посилити сприйняття культурних і історичних цінностей. Таким чином, музей стає важливим засобом передачі соціального досвіду і забезпечує спадкоємність поколінь [5, с.21]. Однак сучасний світ, маючи величезний культурний потенціал, стикається з проблемою недостатнього розвитку методик, спрямованих на формування морально-естетичних орієнтирів. Як наслідок, значна частина

людей не має потреби наслідувати культурні традиції або жити за законами краси.

Музеї, виконуючи освітню та просвітницьку функції, часто обмежуються створенням загального уявлення про експонати. Проте за умов впровадження спеціальних форм взаємодії з різними групами населення (гуртки, лекції, творчі об'єднання), зокрема з молоддю, музейна педагогіка здатна перетворити цей процес на комплексний, забезпечуючи духовний розвиток і формування культурної свідомості.

Таким чином, музейна педагогіка відкриває нові можливості для залучення людей до культурної спадщини, сприяючи їхньому духовному вдосконаленню та інтеграції в культурно-історичний контекст.

Досить важливим є те, що використання музеїв у навчальному процесі регламентується низкою нормативних документів України, які визначають правові, методичні та організаційні засади інтеграції музейної педагогіки в освітню діяльність. До них належать:

1. Закони України: Закон України "Про освіту" (2017) – закріплює принципи інноваційності та інтеграції в освітній процес, які передбачають використання культурних інституцій, таких як музеї, для забезпечення всебічного розвитку особистості; **Закон України "Про загальну середню освіту"** – передбачає використання інтерактивних методів і ресурсів, у тому числі музейних, для підвищення якості освіти; **Закон України "Про культуру"** – визначає музеї як культурно-освітні установи, які сприяють духовному розвитку громадян.

2. Постанови Кабінету Міністрів України. Постанова КМУ № 1308 "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" – передбачає інтеграцію музеїв у навчальний процес з метою розвитку ключових компетентностей учнів.

3. Концептуальні документи: "Концепція Нової української школи" (2016) – визначає одним із завдань школи формування інтегрованого навчального середовища, до якого можуть залучатися ресурси музеїв для створення практико-орієнтованого освітнього процесу; **Національна доктрина розвитку освіти** – акцентує увагу на необхідності використання культурних і освітніх інституцій для формування в учнів національної свідомості та розширення культурного кругозору.

4. Програми та стратегії: Державна цільова програма національно-патріотичного виховання до 2025 року – підкреслює значення музеїв як бази для формування національної ідентичності та патріотичних цінностей у молоді; **Стратегія розвитку освіти України на 2021–2031 роки** – передбачає співпрацю з культурними установами для забезпечення інтерактивного навчання.

5. Методичні рекомендації та листи МОН України: Лист МОН України від 2018 року "Про використання музейних ресурсів у навчальному процесі" – рекомендує організацію уроків, екскурсій і позакласних заходів на базі музеїв; **Методичні рекомендації МОН для педагогів** – містять поради щодо інтеграції музейної педагогіки в освітній процес, проведення уроків на музейній базі, використання історичних та культурних матеріалів.

6. Регіональні програми:

Особливу увагу привертають регіональні програми. Низка областей України ухвалила власні програми розвитку музейної педагогіки, які передбачають співпрацю шкіл із музеями для організації тематичних уроків, екскурсій та практичних занять. Це стосується і Чернігівської області, яка входить до національного історичного маршруту « Намисто Славутича»

Ці документи формують правову основу для використання музеїв як інструменту освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості,

національної свідомості та інтеграцію знань у культурно-історичний контекст.

Цю ідею підтримує і **"Національна доктрина розвитку освіти"**, яка визначає, що фундаментом становлення розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, практичних та конструктивних особистостей. Такі люди повинні бути здатними до співпраці, міжкультурного діалогу та мати глибоке почуття відповідальності за власну роль у суспільстві[8].

Таким чином, взаємодія музею й освіти стає важливим інструментом у розвитку ключових компетенцій особистості, необхідних для її адаптації та активної участі у житті сучасного світу. Отже, історіографічний аналіз свідчить про актуальність та розробленість даної теми у вітчизняній історичній та науково-педагогічній літературі. Однак, відсутні спеціальні напрацювання та залишаються а периферії питання використання регіональних музейних фондів на уроках історії України.

1.2. Роль і значення музейної педагогіки у формуванні історичної свідомості.

Для вирішення завдань дослідження було застосовано методичний інструментарій, що поєднує знання з різних галузей, зокрема педагогіки та громадянської освіти. Це дозволило комплексно підходити до аналізу проблеми, що вивчається. Музей у сучасному суспільстві вже давно перестав бути лише місцем для збереження та обліку культурних пам'яток. Сьогодні музей — це важливий науково-просвітницький та освітній заклад, який ставить перед собою не тільки специфічні професійні завдання, але й широкий спектр науково-освітніх, естетичних та виховних цілей.

Музей прагне стати центром духовної культури майбутнього, і ця ідея зародилася на початку ХХ століття в Німеччині завдяки роботам таких діячів, як А. Лихварк, А. Рейхвен та Г. Фройденталь. Вони ввели поняття «музейної педагогіки» як окремого напрямку музейної діяльності, спрямованого на роботу з учнями. У 1913 році на конференції «Музей як освітній та виховний заклад» в місті Мангейм А. Лихтварк першим сформулював ідеї про освітнє значення музеїв і запропонував новий підхід до відвідувачів, розглядаючи їх як учасників діалогу. Застосовуючи метод «музейних діалогів», він продемонстрував роль екскурсовода або музейного працівника як посередника, який допомагає відвідувачам взаємодіяти з мистецтвом, сприяючи розвитку здатності бачити і насолоджуватися ним.

Освітня та музейна діяльність мають багато спільного, починаючи від вирішення сучасних проблем і закінчуючи спільною метою — вихованням свідомого та креативного підростаючого покоління. Оскільки молодь в Україні все більше звертається до сучасних джерел інформації, таких як Інтернет, мультимедійні видання та віртуальні виставки, виникає необхідність модернізації традиційних форм роботи музеїв і освітніх закладів.

Професійні та освітянські музеї мають постійно шукати своє місце в сучасному соціокультурному середовищі, розширюючи сферу науково-освітнього впливу, залучаючи передовий світовий досвід і активно анонсувати свою діяльність. Музеї приваблюють учнів своєю реальністю, конкретикою і наочністю, а також здатні стати місцем зустрічі та діалогу різних поколінь, де актуалізуються вічні проблеми, пов'язані з вибором між добром і злом, мудрістю і безумством, істинністю і брехнею, дією та бездіяльністю.

Елементи музейної педагогіки можуть суттєво допомогти вчителю історії зробити як урочні, так і позаурочні заняття більш насиченими, яскравими та ефективними завдяки емоційному впливу музейних експонатів, їх здатності привертати увагу учнів і підвищувати інтерес до історичних матеріалів. Вибір інструментів для роботи музею з учнями досить широкий — від традиційних екскурсій і лекцій до майстер-класів і фестивалів. Однією з найпопулярніших форм є музейний урок, який може стати важливим доповненням до загальноосвітніх курсів, зокрема курсу історії України. Такий урок дозволяє конкретизувати загальні поняття, прив'язати їх до конкретних фактів і використати музейні експонати для «опредметнення» навчального матеріалу. Таким чином, об'єкти музею стають не лише ілюстрацією навчального матеріалу, а й важливими опорними сигналами для розкриття конкретних історичних концепцій.

Формування історичної свідомості у школярів є важливим аспектом виховання, який сприяє розвитку критичного мислення, здатності до аналізу минулого та розуміння його впливу на сучасність. Це процес, у якому важливу роль відіграють як учителі історії, так і музейна педагогіка, яка допомагає з'єднати теоретичні знання з конкретними матеріалами та експонатами.

Основні напрямки формування історичної свідомості у школярів:

1. **Знання історії:** Забезпечення учнів знаннями про ключові події, процеси та постатей, що вплинули на розвиток їхнього народу, держави та світу. Це включає не лише вивчення фактів, а й розвиток здатності осмислювати та інтерпретувати історичні події.
2. **Критичне мислення:** Важливо, щоб учні вчилися не лише запам'ятовувати інформацію, а й ставити під сумнів джерела, аналізувати історичні події з різних точок зору та робити обґрунтовані висновки.
3. **Музейна педагогіка:** Використання музейних експонатів допомагає учням «оживити» історію, даючи можливість взаємодіяти з об'єктами минулого, що створює більш глибоке розуміння історичних процесів. Музейні уроки, екскурсії та інтерактивні виставки можуть бути ефективними інструментами в формуванні історичної свідомості.
4. **Емоційне сприйняття:** Історія стає більш доступною та зрозумілою через емоційне сприйняття, коли учні можуть пережити історичні події через театралізовані вистави, рольові ігри або візуальні матеріали, які допомагають створити образи минулого.
5. **Патріотичне виховання:** Формування гордості за свою країну, її культурну та історичну спадщину, а також розуміння важливості збереження і примноження національних цінностей.
6. **Інтеграція історії з іншими предметами:** Історія повинна вивчатися в контексті інших дисциплін, таких як література, географія, мистецтво, що дозволяє учням глибше розуміти взаємозв'язок різних аспектів культурного та суспільного розвитку.

Формування історичної свідомості у школярів допомагає не лише зберігати пам'ять про минуле, а й формувати у молоді активну громадянську позицію, відповідальність за майбутнє своєї країни.

Зарубіжні та вітчизняні музейні установи активно шукають своє місце в різноманітному культурному просторі. Музеї поступово трансформуються в важливі осередки освіти та виховання, оскільки вони забезпечують доступ до національної історико-культурної спадщини для людей різних професій і вікових груп. Це розуміння важливості їхньої ролі ґрунтується на здатності музеїв надавати суспільству інтерактивні, предметні та ідейні платформи, що дозволяють глибше пізнавати свою етнічну та культурну ідентичність. Музеї стають не лише місцями збереження пам'яток, а й активними учасниками в процесах формування національної свідомості та самосвідомості, сприяючи кращому розумінню своєї історії та культури.

Музейна педагогіка – це спеціалізована галузь освіти та виховання, яка організовує взаємодію людини з культурним і предметним світом. Її основним завданням є дослідження принципів, методів і закономірностей роботи музеїв з аудиторією, а також створення нових підходів до освоєння культури й мистецтва через музейні колекції. Головна мета музейної педагогіки – інтеграція історико-культурної спадщини в освітній процес, що дозволяє розширити горизонти пізнання учнів, сприяти усвідомленню цінності матеріальних свідчень минулих епох, розвивати почуття національної гордості та приналежності до своєї історії й культури[11].

У контексті формування національно-патріотичних якостей музейна педагогіка відіграє важливу роль. Завдяки своїм засобам – культурним і матеріальним надбанням, які мають історичну, меморіальну та освітню цінність, – вона допомагає розвивати у молоді розуміння важливості збереження культурної спадщини, формує глибокий зв'язок з історією свого народу та стимулює національну свідомість.

Музейна педагогіка використовує різноманітні інструменти, які сприяють ефективному засвоєнню знань і емоційно-психологічному впливу на аудиторію. До основних засобів належать:

1. **Музейна колекція.** Це систематизоване зібрання предметів, об'єднаних за певними критеріями, що слугує основою для створення музейних експозицій і виставок.
2. **Музейна справа.** Включає процеси збору, обліку, збереження, реставрації та експонування культурних цінностей, а також наукове їх вивчення. Музейна справа є інструментом збереження історичної спадщини для майбутніх поколінь.
3. **Музейний предмет (експонат).** Це, як правило, автентичний об'єкт, який має історичну, наукову або культурну цінність. Музейні предмети є не лише джерелом інформації, а й емоційним та символічним зв'язком із певною епохою або подією, стимулюючи асоціативне мислення та викликаючи емоційні переживання.
4. **Музейна експозиція.** Це організована демонстрація музейних предметів, яка має освітній, науковий і естетичний зміст. Експозиції створюють цілісний образ природних або суспільних явищ, забезпечуючи їхнє глибоке сприйняття та емоційний вплив на відвідувачів.
5. **Музейне середовище.** Об'єднує всі елементи музейної діяльності: колекції, експозиції, лекції, екскурсії, дослідницьку роботу та інші заходи, спрямовані на популяризацію історії та культури.
6. **Музейна комунікація.** Реалізується через різноманітні форми освітньої діяльності, включаючи лекції, уроки, екскурсії, інтерактивні конкурси та інші заходи.

Музейна педагогіка забезпечує комплексний підхід до виховання, сприяє духовному збагаченню, розвиває критичне мислення та національну свідомість. Вона дозволяє не лише здобувати знання, а й формувати емоційно забарвлене сприйняття історії та культури, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

Сучасна музейна педагогіка орієнтована на розвиток музейної комунікації, яка є процесом взаємодії відвідувача з оригінальними музейними експонатами. Важливим аспектом цієї комунікації є здатність відвідувачів розуміти «мову речей», а також вміння музейних фахівців створювати через експозиції особливі невербальні «просторові висловлювання». Відомі дослідники виокремлюють п'ять моделей музейної комунікації: пізнавальна, де відвідувач взаємодіє з музейним працівником; естетична, в якій експонат набуває самоцінного значення для естетичного сприйняття; знакова, де експонат є соціально-історичним знаком; діалогова, де музей стає місцем культурного обміну між відвідувачами; та міждисциплінарна, де музей виступає як майданчик для співпраці фахівців з різних галузей. Усі ці аспекти підтримують музейну інтерактивність, яка передбачає активну участь аудиторії в процесі пізнання та дослідження музейного простору[8].

Інтерактивні методи дозволяють відвідувачам брати участь у різних культурно-освітніх формах, що активізує їхні канали сприйняття — візуальні, тактильні, вербальні тощо. Такі технології виявляють організаторські та творчі здібності, сприяють розвитку креативного мислення та комунікаційних навичок, допомагають розвивати емпатію через взаємодію з історичними фактами та людьми. Впровадження інтерактивних методів у музеях сприяє не лише особистісному розвитку відвідувачів, а й удосконаленню їхніх міжособистісних навичок та розуміння колективної взаємодії.

Сьогодні існує велика кількість музеїв, які відрізняються за специфікою своєї діяльності. Кожен з них займає своє місце в суспільстві та виконує конкретні функції. Музей у закладі середньої освіти є важливим елементом виховного процесу, культурно-освітнім простором, де школярі можуть пізнавати нове, формувати морально-духовні й патріотичні якості, а також брати участь в організованому спілкуванні, активностях та відпочинку.

У освітніх установах можуть функціонувати різні типи музеїв, серед яких: історичні музеї, які за допомогою документів, артефактів та зброї відтворюють важливі історичні події; природничі музеї, що розкривають історію краю в галузі природничих наук; шкільні музеї, які освітлюють історію розвитку освіти в регіоні чи конкретному навчальному закладі; літературні музеї, які присвячені діяльності відомих письменників і поетів; художні музеї, що демонструють творчість митців, які народилися або жили в даній місцевості, а також комплексні музеї, які відображають історію, літературу, техніку та природничі науки.

Музеї в навчальних закладах мають ряд характерних рис. Вони орієнтовані на взаємодію з учнями, мають високий освітній потенціал і здатні впливати на інтелектуальний, емоційний та моральний розвиток учнів через музейні предмети. Їх діяльність пов'язана з такими дисциплінами, як педагогіка, музеєзнавство, археологія, етнографія, мистецтвознавство, що допомагає формувати національну свідомість школярів і підготовку до майбутнього професійного життя. Музей у школі працює під керівництвом вчителів-предметників за активної участі учнів[8].

Основним напрямом розвитку шкільних музеїв є використання сучасних освітніх і виховних технологій, що дають змогу ефективно залучати учнів до навчально-виховного процесу. Музей в закладі середньої освіти має важливе значення в патріотичному вихованні школярів, формуванні їх особистісних якостей, здатності до пізнання історії рідного краю та національної культури.

Завдяки впровадженню сучасних освітніх технологій, у музейній сфері з'являються нові типи музеїв, що відрізняються не лише тематичним спрямуванням, а й формами взаємодії з відвідувачами. Серед них: музей-експозиція, музей-клуб, музей-майстерня (студія), музей-лабораторія, музей-театр, музей-ігротека, музей-вітальня, музей-екскурсійне бюро, музей-кафе, а також віртуальні музеї. Вибір того чи іншого типу музею залежить від потреб

і можливостей конкретного навчального закладу, від його співпраці з фахівцями та місцевою громадою, а також від ініціативи та творчого підходу тих, хто створює музей.

Форми музейної роботи розвивалися і змінювались протягом десятиліть під впливом історичних подій, наукових досягнень та соціальних запитів. Деякі з них стали традиційними та використовуються в різних музеях. Серед таких форм — екскурсії, тематичні та навчальні лекції, музейні семінари, консультації, виставки, клуби та гуртки, а також культурно-освітні заходи, зокрема музичні, літературні, тематичні вечори, творчі вечори, вечори-інтерв'ю та поетичні вечори. Ці форми дозволяють інтегрувати музей в культурне життя громади, сприяють розвитку творчих здібностей відвідувачів і покликані підтримувати інтерес до культури та історії.

Таким чином, музейна педагогіка відіграє важливу роль у формуванні історичної свідомості, оскільки вона забезпечує безпосереднє взаємодія з історичними об'єктами, що дозволяє учням краще розуміти минуле, усвідомлювати його значення та вплив на сучасність. Через інтерактивні форми роботи, такі як музейні уроки, екскурсії, тематичні виставки та майстер-класи, учні мають можливість глибше занурюватися в історичні процеси, розвивати критичне мислення та емоційну прив'язаність до подій і персоналій, що стали важливими для формування їхньої національної ідентичності.

Залучення учнів до музейної діяльності допомагає не лише розширити їхні знання з історії, а й сприяє розвитку таких важливих навичок, як аналітичне мислення, вміння оцінювати та інтерпретувати інформацію. Важливим є також те, що музейна педагогіка сприяє вихованню патріотичних почуттів, формуванню гордості за історичну спадщину свого народу.

Отже, музейна педагогіка є потужним інструментом у вихованні свідомих громадян, здатних оцінювати історичні процеси в контексті сучасних подій та активно сприяти розвитку своєї країни.

1.3. Психолого-педагогічні основи роботи з музейними експонатами на уроках історії України.

Сучасні музейні установи, відповідно до вітчизняної та зарубіжної музеології, вважаються важливими освітніми середовищами, де активно взаємодіють культура і освіта. Важливою тенденцією є співпраця музеїв і шкіл, яка базується на спільному плануванні діяльності цих двох закладів, що дозволяє інтегрувати музейний досвід у навчальний процес. В Україні, на фоні духовного відродження нації, зростає інтерес до музеїв, де відбувається переосмислення їхніх освітніх і виховних функцій, вдосконалення методів музейної комунікації. Водночас на сьогодні в школах України профорієнтаційна робота, на жаль, не використовує ресурси музеїв.

Музей, згідно з українським законодавством, визначається як заклад для вивчення, збереження та використання пам'яток культури, що також забезпечує доступ до національної та світової історико-культурної спадщини. Т. Белофастова зазначає, що завдяки тривалому культурно-історичному розвитку соціальні функції музеїв значно розширилися, що перетворило їх на поліфункціональні соціокультурні центри, що є частиною наукової, культурної та освітньої системи[5].

Основними функціями музеїв є науково-дослідна та культурно-освітня, хоча окремо можна виділити й інші, зокрема аксіологічну, комунікативну, інтеграційну та адаптаційно-коригуючу. Музей є важливим елементом освітнього процесу, оскільки сприяє формуванню особистості, розвитку світогляду і переконань. Важливою складовою музейної педагогіки є дослідження методів впливу на різні категорії аудиторії, зокрема на учнів.

Музеї різного профілю можуть значно допомогти у професійній орієнтації школярів, надаючи їм інформацію про різні професії, показуючи досягнення людства в різних галузях, таких як історія, мистецтво, природничі науки, техніка, медицина та багато інших. Завдяки таким музеям учні можуть

глибше зануритись у реальний світ, що сприяє розширенню їхнього світогляду та розвитку професійних інтересів.

Вітчизняні та зарубіжні науковці визначають кілька основних принципів музейної педагогіки, які становлять основу ефективної музейної освітньої діяльності. Ось основні з них:

1. **Органічний зв'язок культури і освіти** — музей має бути не лише місцем збереження пам'яток культури, але й активно сприяти освітньому процесу, забезпечуючи перехід знань та культурних цінностей від покоління до покоління.
2. **Інтеграція музею та навчального закладу** — важливим є поєднання діяльності музеїв з навчальними програмами шкіл, що дозволяє інтегрувати музейні ресурси в освітній процес і підвищити ефективність навчання.
3. **Урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей і молоді** — музейна діяльність повинна враховувати різноманіття потреб, інтересів та здібностей учнів, застосовуючи діагностику, диференціацію і індивідуальний підхід.
4. **Компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи** — музей має сприяти розвитку компетенцій, залучати учнів до активної діяльності і формувати в них особистісні якості, надаючи можливість самовираження.
5. **Гуманістична спрямованість** — основною метою музейної педагогіки є формування ціннісних орієнтацій, розвиток толерантності, поваги до різних культур і історії.
6. **Педагогічна доцільність** — кожна музейна діяльність повинна бути спрямована на досягнення освітніх і виховних цілей, що відповідають загальноосвітнім та культурним завданням.

Ці принципи допомагають музеям бути не лише культурними інститутами, але й активними учасниками освітнього процесу, що сприяє розвитку молоді та формуванню їх світогляду.

Психолого-педагогічні основи роботи з музейними експонатами на уроках історії є важливим аспектом ефективного засвоєння учнями історичних знань. Взаємодія з експонатами сприяє розвитку історичної свідомості, формуванню глибокого розуміння історичних процесів і подій. Можемо навести кілька основних аспектів психолого-педагогічних засад роботи з музейними експонатами на уроках історії України:

1. Активізація сенсорного сприйняття. Музейні експонати можуть активізувати різні канали сприйняття (зоровий, тактильний, слуховий), що сприяє поглибленому запам'ятовуванню матеріалу. Взаємодія з фізичними об'єктами дозволяє учням не лише слухати інформацію, а й буквально «поринути» в історію через дотик до предметів, що мали безпосереднє відношення до минулих подій.

2. Розвиток критичного мислення. Експонати дозволяють школярам оцінювати та аналізувати історичні факти. Учні можуть працювати з конкретними речами, які пов'язані з важливими історичними подіями, що допомагає розвивати аналітичне та критичне мислення. Вони вчаться інтерпретувати та оцінювати значення цих предметів у контексті історії.

3. Емоційна залученість. Музейні предмети можуть викликати емоційний відгук у учнів, допомагаючи створювати глибше сприйняття історії. Вони стають не лише абстрактними фактами, а й реальними, відчутними елементами минулого, що посилює емоційний зв'язок учня з матеріалом.

4. Інтерактивні методи навчання. Застосування методів інтерактивного навчання, таких як рольові ігри, дискусії, дослідницькі проекти, пов'язані з музейними експонатами, дозволяє учням більш глибоко занурюватися в

історичний контекст. Завдяки цьому учні можуть краще зрозуміти та усвідомити роль конкретних предметів у розвитку подій.

У даному науковому дослідженні спираючись на комплекс джерел та літератури можемо виокремити наступні *типи музейних експонатів*:

1. **Артефакти** — це фізичні предмети, що мали практичне використання в історичні часи, наприклад, зброя, монети, інструменти. Вони допомагають учням зрозуміти побут та технічний розвиток минулих епох.
2. **Документи** — письмові джерела, такі як манускрипти, листи, закони, угоди. Вони є важливими для аналізу історичних подій, відображення політичних, соціальних та економічних процесів.
3. **Фотографії та карти** — допомагають візуалізувати події та процеси, а також дозволяють порівнювати різні історичні етапи, регіони, зміни в ландшафтах.
4. **Художні твори** — картини, скульптури, декоративно-прикладне мистецтво, що відображають історичні періоди, персонажів і важливі події. Вони служать як важливі культурні свідчення певної епохи.
5. **Моделі та реконструкції** — макети будівель, техніки, костюмів тощо, які дають учням наочне уявлення про минуле.
6. **Мультимедійні ресурси** — інтерактивні презентації, відео, віртуальні виставки, які допомагають зобразити процеси, що важко передати через статичні предмети.

Загалом, робота з музейними експонатами на уроках історії є ефективним методом, що сприяє не лише кращому розумінню навчального матеріалу, а й формуванню у школярів більш глибокого, емоційного зв'язку з історією та її носіями.

Висновки до розділу 1

Музейна педагогіка є багатогранною галуззю, яка об'єднує освітні, виховні, культурні та наукові аспекти, зосереджуючи увагу на взаємодії людини з історико-культурною спадщиною через музейне середовище. Це спеціалізована сфера, яка розвиває принципи, методи і технології роботи музеїв з аудиторією, спрямовані на формування у відвідувачів глибокого усвідомлення культурної спадщини, її цінності та ролі у розвитку суспільства. Головна мета музейної педагогіки полягає в інтеграції історичного та культурного контексту у сучасний освітній процес, що сприяє збагаченню світогляду, патріотичному вихованню та особистісному розвитку.

Музейні колекції, експонати, експозиції та інтерактивні методи є ключовими засобами цієї галузі, адже вони забезпечують унікальні можливості для засвоєння знань через емоційно-інтелектуальну взаємодію з матеріальними свідченнями минулого. Експонати музею несуть в собі не лише інформаційну цінність, а й естетичну та символічну. Вони дозволяють сучасній людині встановити зв'язок із минулим, відчутти себе частиною безперервного історичного процесу, зрозуміти важливість збереження спадщини для майбутніх поколінь. Такий підхід сприяє формуванню у молоді національної самосвідомості, патріотичних якостей, усвідомлення своєї ролі у суспільстві.

Одним із ключових аспектів сучасної музейної педагогіки є розвиток музейної комунікації, яка забезпечує активну взаємодію відвідувачів із музейним середовищем. Застосування інтерактивних форм роботи, таких як інтерактивні лекції, екскурсії, квести та майстер-класи, дозволяє ефективніше впливати на аудиторію, активізуючи її різні канали сприйняття – візуальні, тактильні, вербальні та емоційні. Це створює унікальний простір для творчого самовираження, розвитку комунікативних навичок та

розширення світогляду. Інтерактивні підходи не тільки сприяють кращому засвоєнню знань, а й стимулюють розвиток креативності, емоційного інтелекту та критичного мислення, допомагаючи глибше осмислити культурний і соціальний контекст.

Музейна педагогіка також виконує важливу функцію в контексті національно-патріотичного виховання. Завдяки матеріальним свідченням минулих епох, вона допомагає молоді усвідомити значущість історичних подій, досягнень культури і наукових відкриттів, зроблених їхніми предками. Відвідування музеїв стимулює інтерес до історії, виховує почуття гордості за досягнення нації, сприяє формуванню громадянської відповідальності. Крім того, музеї виступають своєрідними платформами для міжкультурного обміну, що є важливим у сучасному глобалізованому світі.

Іншим важливим аспектом музейної педагогіки є розвиток міждисциплінарного підходу. Сучасний музей стає майданчиком для співпраці фахівців із різних галузей: істориків, мистецтвознавців, педагогів, психологів, дизайнерів. Така взаємодія дозволяє створювати нові освітні формати, які забезпечують глибше розуміння складних історико-культурних явищ. Музейні фахівці активно працюють над тим, щоб експозиції «заговорили» до відвідувачів мовою сучасності, використовуючи новітні технології, мультимедійні ресурси, а також елементи гейміфікації.

Особливу роль відіграють шкільні музеї, які є важливим елементом освітнього простору. Вони дозволяють учням отримати нові знання через безпосередній контакт із експонатами, брати участь у тематичних заходах, дослідженнях та творчих проектах. Такі музеї стають місцем формування морально-етичних цінностей, сприяють культурному вихованню та згуртуванню учнівського колективу. Шкільний музей може бути присвячений історії рідного краю, розвитку науки і техніки, літературі чи

мистецтву, що відкриває широкі можливості для творчої діяльності як учнів, так і педагогів.

Таким чином, музейна педагогіка не лише виконує освітню функцію, а й забезпечує комплексний підхід до виховання. Вона сприяє розвитку критичного мислення, емпатії, розуміння історичних процесів, формуванню патріотичних і громадянських якостей, що є важливими для гармонійного розвитку особистості. У сучасних умовах музеї перетворюються на багатофункціональні культурно-освітні центри, які не лише зберігають пам'ять про минуле, а й активно впливають на формування майбутнього.

РОЗДІЛ II

ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА «ГАННИНА ПУСТИНЬ»

2.1. Історія створення та розвиток музею

Історико-меморіальний музей-заповідник «Ганнина Пустинь», розташований на хуторі Мотронівка в Чернігівській області (тепер частина села Оленівка), є важливим культурним та історичним об'єктом. Це місце маєтку родини Білозерських-Кулішів, де похований видатний діяч українського національного відродження, письменник, поет, фольклорист і етнограф Пантелеймон Куліш. Музей-заповідник «Ганнина Пустинь» є одним з найбільш значущих культурно-освітніх закладів в Україні, що має не лише величезну історичну та архітектурну цінність, але й важливу роль у збереженні національної спадщини. Історія створення музею має глибокі корені, пов'язані з традиціями монастирської культури, а також з релігійними і культурними процесами, які відбувалися на теренах України.

Хутір Мотронівка був заснований Михайлом Білозерським, батьком Ганни Барвінок, дружини Пантелеймона Куліша. Він був названий на честь матері Ганни Барвінок — Мотрони Василівни. Після того, як згорів перший український рукописний переклад Біблії, Пантелеймон Куліш переіменував хутір на «Ганнину Пустинь», вшанувавши свою дружину. Після смерті Куліша хутір також став відомий як «Кулішівка». Саме в Мотронівці Пантелеймон Куліш оселився в 1883 році разом з дружиною. Тут він знайшов тишу та спокій для творчості, продовжуючи свою літературну та наукову діяльність. На хуторі був написаний роман «Чорна Рада», Куліш займався перекладом творів Шекспіра, Гете, Байрона, а також завершував роботу над книгою «Отпадение Малоросии от Польши» [13].

Музей-заповідник «Ганнина Пустинь» був заснований на базі стародавнього монастиря, який має історію, що налічує кілька століть.

Спочатку на цих землях була зведена невелика каплиця в честь святого, але з часом ця місцевість перетворилася на важливий релігійний і культурний центр. Під час різних історичних періодів монастир зазнавав змін, переживаючи як розквіт, так і занепад. Ідея перетворення цієї святині на музей була реалізована наприкінці ХХ століття, коли в країні відбулося відродження інтересу до релігійної та культурної спадщини.

Процес створення музею був складним і багатограним. Ідея перетворення монастиря в музейна установу з'явилася наприкінці 1980-х років, коли в Україні розпочався процес національного відродження. Враховуючи культурну і релігійну значущість монастиря, було прийнято рішення створити музей, який зберігав би не тільки релігійні артефакти, але й історичні пам'ятки, пов'язані з життям монастиря і його розвитком.

В 1999 році, за ініціативою президента Леоніда Кучми та голови Верховної Ради Івана Плюща, було закладено камінь для майбутнього історико-меморіального музею-заповідника Пантелеймона Куліша. У наступному році розпочалося будівництво музею, а також впорядковано місце поховання родини Кулішів та брата Ганни Барвінок — Василя Білозерського. У 2001 році була побудована капличка святого Пантелеймона, а хрест, встановлений Ганною Барвінок у 1897 році на честь її чоловіка, був відновлений за архівними даними Чернігівського історичного музею. Музей «Ганнина Пустинь» був включений до державного переліку музеїв України в 2005 році згідно з постановою Кабінету Міністрів України.

З початком ХХІ століття музей-заповідник «Ганнина Пустинь» почав активно розвивати свої освітні та науково-популярні програми. Важливими етапами стали створення нових експозицій, інтеграція сучасних технологій для відвідувачів, розвиток науково-дослідницької діяльності, а також організація міжнародних виставок та культурних заходів.

У цей період також було приділено значну увагу збереженню історичних об'єктів і розвитку екологічних ініціатив, оскільки територія монастиря є частиною природного заповідника. Музей активно співпрацює з іншими культурними та освітніми установами, що дозволяє організовувати міжнародні наукові конференції та культурні фестивалі.

Багатогранність творчості Пантелеймона Куліша є однією з тих тем, які не перестають вражати дослідників і шанувальників української літератури. Іван Франко вважав Куліша «перворядною зіркою», а Михайло Коцюбинський у своєму листі до Франка зазначав, яку велику вагу має це ім'я в українському письменстві. Куліш справедливо заслужив своє місце серед найвідоміших діячів культури завдяки не лише своїй літературній спадщині, але й активній громадянській позиції та внеску в розвиток національної ідеї.

Хутір Мотронівка, що став життєвим притулком для письменника, мав особливу атмосферу, яка, без сумніву, впливала на його творчість. Саме тут Куліш продовжував свою працю, надихаючись оточуючою природою та відчуттям національної єдності. Його оселя стала відкритим домом для багатьох відомих представників культурно-освітнього руху того часу.

Музей П.Куліша «Ганнина Пустинь», який був відкритий для відвідувачів 1 січня 2002 року, не лише зберігає спадщину письменника, але й займається популяризацією української культури, відіграючи важливу роль у розвитку національної ідентичності та духовному відродженні. Музей стало місцем, де відбуваються різноманітні культурні та освітні заходи, а також виставки, що допомагають поринути в атмосферу життя та творчості Пантелеймона Куліша.

На сьогоднішній день фонд музею налічує понад 4816 одиниць зберігання, з яких основний фонд складає 2878 одиниць, а науково-допоміжний — 1938 одиниць. Щороку музейний колектив працює над удосконаленням

збереження та комплектування цих фондів, що сприяє зростанню музейної колекції. Музей «Ганнина Пустинь» продовжує активно зберігати історію, а також популяризувати творчість Куліша серед нових поколінь.

Таким чином, музей-заповідник «Ганнина Пустинь» є важливим осередком культурної і релігійної спадщини України. Його експозиції охоплюють різноманітні аспекти історії та розвитку монастиря, його роль в релігійній та культурній традиції. Музей також проводить освітні заходи для різних груп відвідувачів, організовує лекції, майстер-класи, а також виставки, що дозволяють глибше пізнати історію та традиції монастиря.

Завдяки постійним зусиллям у розвитку інфраструктури та наукової роботи, музей став важливою частиною культурного життя регіону та національної спадщини України.

2.2. Огляд фондів музею: тематика, унікальні експонати, джерела інформації.

Зберігання музейних предметів здійснюється відповідальними зберігачами, які призначаються керівником музею за погодженням з головним зберігачем. Вони мають забезпечити належне збереження предметів, а також виконувати інші обов'язки, покладені на них наказом керівника. Для предметів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння відповідальний зберігач призначається та звільняється за наказом керівника музею та погодженням з уповноваженим органом управління. Приймання та передавання справ при зміні відповідального зберігача повинно здійснюватися у присутності комісії, що формується наказом керівника музею. Протокол приймання включає перевірку стану предметів та їх відповідність фондовій документації[15].

У випадку непередбачуваних обставин, таких як тривала хвороба або нещасний випадок, предмети фонду, закріплені за відповідальним зберігачем, тимчасово передаються іншому зберігачу чи керівнику підрозділу. Приймання справ здійснюється згідно з визначеними правилами. Відповідальний зберігач зобов'язаний вести облік і контроль за рухом предметів, перевіряти умови їх зберігання, та оперативно повідомляти керівництво про будь-які порушення умов зберігання, втрату або пошкодження предметів.

За ведення і збереження фондово-облікової документації відповідає спеціальний підрозділ музею, який також контролює дотримання вимог щодо зберігання та реставрації предметів. Відділ обліку музею, який підпорядковується головному зберігачу, займається підготовкою актів приймання-передавання предметів, реєстрацією предметів у книгах обліку, забезпечує збереження документації та бере участь у перевірях наявності предметів. Співробітники відділу обліку не є відповідальними зберігачами,

але займаються важливою роботою по веденню документації, обліку та перевірці предметів фонду.

Фонд музею складається з двох основних частин: основного фонду та науково-допоміжного фонду. У науково-допоміжному фонді можуть бути виділені окремі категорії, такі як фонд сировинних матеріалів та експериментальний фонд. Предмети, що належать до основного фонду, класифікуються за групами зберігання, які залежать від профілю музею. Кожен музей може мати власну систему класифікації предметів, якщо це передбачено внутрішньою інструкцією.

Науково-допоміжний фонд систематизується за такими групами:

- Наочні матеріали (муляжі, макети, копії музейних предметів, карти тощо);
- Автентичні предмети, що потребують реставрації;
- Археологічні та природничі матеріали, що не були оброблені в лабораторії;
- Предмети, які використовуються як допоміжний ілюстративний матеріал;
- Фотоматеріали, включаючи негативи та відбитки;
- Інші предмети, що не підходять під жодну з вищезазначених категорій.

У музеях природничих наук, краєзнавчих музеях, а також музеях підприємств і організацій науково-допоміжний фонд включає фонд сировинних матеріалів, до якого входять предмети, які будуть використані для лабораторних досліджень (наприклад, тушки тварин, зразки рослин і палеонтологічні знахідки). Ці предмети можуть бути переведені до основного фонду на підставі протоколу ФЗК музею.

Також зберігають твори, виконані нетрадиційними техніками або з нетрадиційних матеріалів (інсталяції), утворюється експериментальний фонд. Це можуть бути авторські інсталяції, виготовлені з нестабільних і швидко руйнуючих матеріалів (поролон, гума, пластик, органічні речовини тощо), що потребують спеціального зберігання та обробки через їх схильність до старіння та деструкції.

2.3. Форми і методи роботи з музейними матеріалами у освітньому процесі на уроках історії України.

Проектна діяльність музею для освітнього процесу є важливим інструментом для розвитку культури, історичної свідомості та творчих здібностей учнів, студентів та інших учасників освітнього процесу. Вона сприяє не лише формуванню знань, а й розвитку практичних навичок, критичного мислення та вміння працювати з інформацією. Музеї можуть стати не лише місцем збереження культурних та історичних цінностей, але й майданчиком для освітніх ініціатив, що інтегрують знання з різних дисциплін і формують у молоді комплексне розуміння навколишнього світу.

Напрямки проектної діяльності музеїв для освітнього процесу:

- 1. Інтерактивні навчальні програми та екскурсії:** Створення спеціальних програм, орієнтованих на різні вікові групи. Це можуть бути тематичні екскурсії, що залучають учасників до обговорення історичних подій, творчості відомих особистостей, а також надають можливість активно взаємодіяти з експонатами. Наприклад, екскурсії з використанням сучасних технологій (AR/VR), що дозволяють побачити історію в новому світлі.
- 2. Розвиток творчих майстерень та занять:** Музеї можуть організовувати майстер-класи, де учасники можуть створювати репліки артефактів, спробувати себе у ролі художників, археологів, реставраторів, а також проводити лекції та семінари з історії, мистецтва та культури.
- 3. Музейні дослідження:** Студенти та учні можуть брати участь у науково-дослідних проектах, які допомагають їм глибше пізнати певні історичні періоди, мистецькі течії чи культури. Це також може включати вивчення та аналіз музейних колекцій, написання наукових робіт і досліджень, що згодом можуть бути представлені на виставках чи в наукових публікаціях музею.

4. **Тематика для творчих проектів та конкурсів:** Музеї можуть організовувати конкурси для учнів і студентів, спрямовані на створення креативних проектів, присвячених темам, пов'язаним з їхніми експозиціями. Це можуть бути малюнки, літературні твори, відео- та фотопроєкти, що сприятимуть розвитку творчих здібностей учасників.
5. **Музейно-освітні заходи:** Музей може організовувати освітні заходи, такі як конференції, круглі столи, лекції, дебати, на яких учні та студенти можуть обговорювати важливі питання в історії, культурі та мистецтві. Важливою складовою таких заходів є залучення фахівців і науковців, що дозволяє учасникам безпосередньо комунікувати з професіоналами.
6. **Експонування наукових робіт:** У рамках освітніх проектів можна організувати виставки, на яких будуть представлені наукові роботи, творчі проєкти студентів і учнів, дослідження або реконструкції артефактів, що створені під час співпраці з музеєм. Це дасть можливість молодим дослідникам поділитися своїми досягненнями та ідеями, а також побачити результат своєї роботи у реальному просторі музею.
7. **Міжнародні освітні ініціативи:** Музей може ініціювати міжнародні освітні проєкти, співпрацюючи з іншими музеями та навчальними закладами за кордоном. Це може включати обмін досвідом, участь у спільних виставках або конференціях, що сприятиме розвитку міжкультурного діалогу.

Переваги музейної проєктної діяльності для освітнього процесу:

- **Інтеграція знань** з різних галузей (історія, мистецтво, література, наука).
- **Практичний досвід** для учнів і студентів через участь у реальних дослідженнях та проєктах.

- **Залучення творчих здібностей** учасників через різноманітні формати заходів.
- **Виховання патріотизму** та інтересу до національної культури і спадщини.
- **Розвиток критичного мислення** та здатності працювати з інформацією через дослідження та аналіз музейних експонатів.

Можемо відзначити, що музейна проектна діяльність стає не тільки важливим інструментом освіти, а й стимулом для розвитку особистості учасників освітнього процесу.

Метою проекту є підвищення туристичної привабливості обласного історико-меморіального музею-заповідника Пантелеймона Куліша «Ганнина Пустинь» через поглиблене знайомство відвідувачів з культурною та історичною спадщиною, пов'язаною з цією видатною особистістю. Проект спрямований на те, щоб кожен відвідувач отримав духовну насолоду від знайомства з життєвим шляхом Пантелеймона Куліша та мав можливість зануритись у атмосферу, в якій письменник жив і творив. Окрім цього, проект має на меті залучення громадськості до національної спадщини та розширення туристичних можливостей Чернігівської області через створення нового туристичного маршруту.

Важливим елементом проекту є збереження автентичної атмосфери будинку П. Куліша, який став осередком його творчості та оселкою для його вірної дружини, Ганни Барвінок. Вона доклала значних зусиль для збереження культурної спадщини свого чоловіка і намагалася створити музей його імені. Після його смерті вона називала цей будинок святинею, місцем, де збиралися літератори та шанувальники творчості П. Куліша, що додавало особливого значення цьому місцю.

Пантелеймон Куліш — одна з найяскравіших постатей в історії української культури, чиє життя і творчість залишили глибокий слід в літературній

спадщині України. Його діяльність як прозаїка, поета, драматурга, історика, критика, фольклориста, етнографа та мовознавця охоплює величезний спектр, що сприяло розвитку української культури та національної самосвідомості. Куліш не лише працював над створенням української літератури, але й активно боровся за її утвердження серед європейських націй, прагнучи дати їй незалежність і самобутність.

Невід'ємною частиною життя Куліша була його дружина Ганна Барвінок, яка стала його музою, підтримкою і соратницею. Її діяльність не менш важлива: як письменниця та громадська діячка, вона вела благородну місію — підтримувати українську культуру, утверджувати українське слово і допомагати тим, хто потребував її підтримки. Саме вона активно брала участь у збереженні та популяризації спадщини Куліша, докладуючи зусиль до створення музею, що зберігає пам'ять про їхню родину. Хутір Мотронівка, де Куліш провів частину свого життя, став не лише символом його творчості, але й місцем, яке вплинуло на його літературну діяльність. Ця земля дала йому не лише матеріальні блага, але й духовну наснагу, яка відображалася в його творчості. Мотронівка стала своєрідним «містичним світом», що надихав Куліша на нові літературні звершення. Як він зазначав, цей хутір уособлює глибокий внутрішній світ людини, що відрізняється від зовнішнього національного.

Меморіальна хата в Мотронівці є важливим історичним і культурним об'єктом, що дозволяє відновити атмосферу життя і побуту родини Кулішів. Відтворення цього місця за документальними джерелами є чудовою можливістю для сучасників доторкнутися до історії та глибше зрозуміти життя і творчість Пантелеймона Куліша, його вплив на розвиток української культури та національної ідентичності. Цей проект може стати важливою частиною культурного туризму Чернігівщини, привертаючи увагу до багатой спадщини Куліша та Барвінок і сприяючи популяризації української історії та літератури серед нових поколінь.

Проект, спрямований на відтворення атмосфери життя та творчості Пантелеймона Куліша та Ганни Барвінок через музейну експозицію, має велике значення для збереження та популяризації української культурної спадщини. Метою є створення не лише музею, а й живого острівця духовності, що переносить відвідувачів у той час і простір, де творили ці великі постаті. Відтворення хутору Мотронівки, на якому вони жили, дозволить відчувати особливу атмосферу їхнього побуту, а також розкрити глибину їхнього творчого світу.

Завдяки історичним джерелам, епістолярній спадщині та інших матеріалах, проект має на меті детально відтворити повсякденне життя Кулішів: їхні уподобання, звички, а також характерні риси їхнього культурного світу. Це, зокрема, їхня любов до рідної української мови, попри отриману освіту у пансіонах, гімназіях та університетах, а також розуміння праці та зв'язок з природою, що стали основою їхньої життєвої філософії.

Гостинність Кулішів, їхня взаємодія з місцевими жителями, зібрання на посиденьках та інші соціальні активності відображають важливий аспект їхнього життя. Вони не лише творили, але й активно спілкувалися з людьми, підтримували народні традиції, що знаходить своє відображення в оповіданнях Ганни Барвінок. Її твори, переповнені народними прислів'ями, приказками і піснями, відображають глибоке відчуття народної мудрості і культури.

Цей проект має не лише культурне, але й освітнє значення, бо він дасть можливість сучасникам відчувати дух того часу, в якому жили ці неординарні люди. Відвідувачі музею зможуть доторкнутися до епохи, вивчаючи не лише творчість Куліша та Барвінок, а й їхній спосіб життя, зв'язок з природою та збереження українських традицій.

У результаті, проект сприятиме розвитку культурного туризму, поглибленому розумінню української спадщини, а також збереженню і

передаванню нащадкам безцінної частини національної історії. Обласний історико-меморіальний музей-заповідник Пантелеймона Куліша «Ганнина Пустинь» є важливим культурним об'єктом Чернігівщини, що не лише зберігає спадщину видатних українських діячів, але й активно залучає громадськість до національної культурної спадщини. Музей виконує роль культурно-освітнього та науково-дослідного закладу, спрямованого на вивчення, збереження та використання пам'яток природи, історії, археології та архітектури, пов'язаних із життям і діяльністю Пантелеймона Куліша, Ганни Барвінок та інших видатних особистостей.

Проект, заснований на розвитку цього музею, має величезне значення для туристичного та культурного потенціалу Чернігівщини, адже він дозволяє презентувати Мотронівку як туристично привабливу територію для відпочинку та культурного дозвілля. Завдяки зусиллям колективу музею, значна частина території (9,2 га) є окультуреною, доглянуту, з зеленими газонами та клумбами, що створює приємне середовище для відвідувачів. Музей активно працює в кількох напрямках: культурно-освітня діяльність, науково-дослідна робота, екскурсійно-виставкова діяльність, комплектування музейного зібрання, а також пам'ятко-охоронна робота. Початок будівництва музею відзначено 2000 року, коли розпочалися перші розкопки на місці садиби Білозерських і хати Пантелеймона Куліша. Ці перші кроки, символічно позначені меморіальним каменем, дали старт створенню музею. Відтворення історичних будівель на території музею та розбудова меморіальної хати Пантелеймона Куліша і клуні є частиною масштабного проекту з відновлення атмосфери його часу.

Завдяки реалізації цього проекту, Чернігівщина має можливість не лише зберегти свою культурну спадщину, але й залучити більшу кількість туристів, сприяючи економічному та культурному розвитку регіону. Політична сталість проекту передбачає його інтеграцію в стратегію розвитку

громади та області, що дозволить покращити доступ до культурних послуг для місцевих жителів і туристів.

Обласний історико-меморіальний музей-заповідник П.Куліша «Ганнина Пустинь» є важливим науково-дослідним і культурно-освітнім центром Чернігівщини, що сприяє вивченню та популяризації життя і творчості Пантелеймона Куліша та Ганни Барвінок. Музей не лише зберігає унікальні музейні предмети та колекції, але й активно працює над залученням громадян до національної культурної спадщини, сприяючи формуванню національної свідомості через культурно-освітню діяльність.

Установа активно проводить різноманітні заходи для залучення громадськості до вивчення історії, зокрема щорічні військово-патріотичні конкурси, науково-практичні конференції, майстер-класи та дні відкритих дверей. Такі заходи, як дитячий КВЕСТ та святкування Днів народження видатних діячів, сприяють залученню молоді та школярів, а також стимулюють наукову активність.

Музей має значну матеріально-технічну базу, що дозволяє проводити масштабні культурні та наукові проекти. Важливим аспектом є його участь у туристичних проектах, що сприяє не тільки популяризації творчості Куліша та Барвінок, але й розвитку туризму в Чернігівщині. Цей музей виступає як важливий культурний осередок, який об'єднує місцеву громаду, науковців, педагогів та студентів, сприяючи підвищенню культурної активності на регіональному та національному рівні.

Важливим елементом використання фондів музею Ганнина Пустинь для вивчення історії є екскурсії. Як зазначалось вище, в Законі України «Про музеї та музейну справу», вони виконують важливу культурно-освітню і науково-дослідну функцію. Їхня діяльність спрямована не тільки на збереження, вивчення і популяризацію пам'яток матеріальної та духовної культури, а й на те, щоб долучити громадян до національної та світової

культурної спадщини. Це відповідає завданням історичної науки , громадянської освіти та суспільствознавства як освітньої галузі, визначеним у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Серед цих завдань особливу увагу приділено формуванню в учнів національних і загальнолюдських цінностей, а також вихованню толерантності і поваги до інших народів.

Відмітимо той факт, що методична література пропонує багато варіантів реалізації екскурсійної роботи. Такі дослідники, як Д. Десятов, Т. Байбара та інші, розробили низку підходів до організації екскурсій. Значущими в цьому аспекті також є праці О. Пометун і Г. Фрейман, які пропонують практичні методики.

Однією з ефективних форм навчання є урок-екскурсія. Його особливість полягає у використанні активних методів навчання, а також у зміні звичної навчальної атмосфери. В основі уроку-екскурсії лежить логічний зв'язок із попередніми та майбутніми уроками. Т. М. Байбара виділила кілька основних етапів такого уроку: організаційний, постановка мети і завдань, мотивація, засвоєння нових знань, підсумок, перевірка матеріалу, систематизація і застосування отриманих знань, умінь і навичок. Екскурсії мають високу навчальну та виховну цінність. Безпосереднє спілкування з природою і пам'ятками дає учням змогу краще зрозуміти і засвоїти матеріал. Ще К. Д. Ушинський відзначав, що вплив природи на дитину часто переважає над навчальними методами. Такі заняття пробуджують у дітей інтерес до світу, допомагають їм розвинути спостережливість і увагу до деталей, які раніше залишалися поза їхньою увагою. Під час уроків-екскурсій учні мають змогу побачити історичні події, побут і культуру у природному контексті. На відміну від класних занять, де об'єкти вивчення ізольовані один від одного, екскурсії дозволяють побачити зв'язок між різними елементами історії, сформувати цілісну картину.

Отже, урок-екскурсія є важливим інструментом для ознайомлення учнів з історичною спадщиною. Відвідування музеїв сприяє формуванню дослідницьких навичок, створює умови для занурення у колорит епохи і допомагає оживити історичний матеріал. Такий підхід підвищує зацікавленість учнів і стимулює їхню навчально-пізнавальну діяльність.

Можемо навести приклад плану екскурсії з використанням фондів музею присвячену Пантелеймону Кулішу:

Екскурсія музеєм "Ганнина Пустинь" для школярів

Тема: У світі Пантелеймона Куліша

Мета:

- Ознайомити учнів з життям і творчістю Пантелеймона Куліша.
- Показати важливість його внеску в українську літературу та культуру.
- Сформувати в учнів почуття патріотизму та поваги до української спадщини.

Обладнання:

- Презентація з фотографіями, цитатами, історичними фактами.
- Картки із завданнями для інтерактивних вправ.

Хід екскурсії:

Вступ (10 хвилин)

1. **Привітання:** Вітаємо вас у меморіальному музеї-заповіднику Пантелеймона Куліша "Ганнина Пустинь"! Сьогодні ми з вами вирушимо у захопливу подорож у минуле, щоб познайомитися з життям і творчістю видатного українського письменника.
2. **Інтрига:** Хто з вас чув про Пантелеймона Куліша? Які його твори ви знаєте? (Відповіді учнів).
3. **Анонс:** Сьогодні ми не тільки почуємо цікаві історії про письменника, але й спробуємо себе в ролі дослідників, розгадаємо кілька загадок та навіть створимо власні літературні твори.

Основна частина (30 хвилин)

1. Презентація:

- Дитинство і юність Куліша.
- Його шлях до літератури.

- Знайомство з Ганною Барвінок.
- "Ганнина Пустинь" як осередок української культури.
- Творчість Куліша (огляд основних творів, зокрема "Чорна Рада").
- Вплив Куліша на українську культуру.

1. Екскурсія по території музею:

- Хата Куліша: огляд інтер'єру, розповіді про побут письменника.
- Каплиця святого Пантелеймона: історія її створення, значення для родини Кулішів.
- Альтанка: місце відпочинку та натхнення.

1. Інтерактивні вправи:

- **Квест:** Розгадати загадки про життя і творчість Куліша (наприклад, знайти портрет письменника, відшукати цитату з "Чорної Ради").
- **Літературна майстерня:** Написати невеликий твір на тему "Якби я жив у часи Куліша".
- **Інсценізація:** Уривок з твору Куліша або розмова між письменником і його дружиною.

Заклучна частина (10 хвилин)

1. **Підсумок:** Сьогодні ми з вами зробили захопливу подорож у минуле. Дізналися багато цікавого про життя і творчість Пантелеймона Куліша.
2. **Рефлексія:** Що найбільше запам'яталося? Які почуття викликав у вас візит до музею?
3. **Подарунки:** Кожному учаснику екскурсії можна вручити невеликий сувенір (закладка, олівець з логотипом музею тощо).

Додаткові ідеї:

- **Майстер-клас:** Виготовлення народних ляльок, розпис писанок.
- **Пошук скарбів:** Захований лист від Куліша з завданнями.
- **Музичний супровід:** Виконання українських народних пісень під гітару.

Рекомендації:

- **Індивідуальний підхід:** Адаптувати матеріал відповідно до віку учнів та їхніх знань.
- **Візуалізація:** Використовувати багато ілюстрацій, фотографій, експонатів.

- **Інтерактивність:** Залучати учнів до активної участі в процесі.
- **Емоційність:** Створити атмосферу занурення в епоху Куліша.

Ще одним прикладом застосування фондів музею може бути аналіз епістолярної спадщини письменника, як джерело шкільного вивчення його історичних та суспільнополітичних поглядів:

Згідно з чинною шкільною програмою, творчість Пантелеймона Куліша розглядається у 9 класі як складова українського романтизму. Особливу увагу приділено ідейно-художнім рисам цього напрямку, зокрема зв'язкам із ідеями Просвітництва та національно-визвольним рухом. Акцентується роль романтичних осередків, що діяли на Слобожанщині, Полтавщині, Чернігівщині та в Західній Україні («Руська трійця»).

Під час вивчення творчості Куліша звертається увага на його романтичний світогляд, громадську діяльність та відданість ідеям культурного відродження української нації. Зокрема, у листах Куліша, провідне місце займає національна, історична тематика, що зумовлено суспільно-політичною ситуацією того часу. Історичний романтизм в контексті колоніального статусу України відігравав тоді не лише художню, а й, насамперед, суспільно-політичну роль, зливаючись із національним рухом.

У його листах до українських діячів дискутувались ключові питання: від суспільно-політичних проблем до питання національного відродження, виховання патріотизму, збереження історичної пам'яті та національних традицій. Для Пантелеймона Куліша Україна завжди залишалася головною цінністю, що підтверджують його слова: «Україна і українська мова стали моєю справжньою свяцинею»

Тексти його листів засвідчують про надзвичайно високий рівень національної свідомості та ідеалізують Україну, її культурний та історичний спадок. Так, учням можна привести фрагменти його листа до В.

Тарновського від 8 травня 1856 року він із захопленням відгукується про Київ, називаючи його «розумним чоловіком», і шкодує, що йому не вдалося пожити в цьому місті. Водночас він наголошує на слабкій консолідації української нації та критикує українське панство за байдужість до національного майбутнього:

«А треба б, треба б дуже нам, юним Русинам, проживати вкупі на Вкраїні, бо тиняючись отак по чужих землях, ми одвикаємо од своїх земляків і не знаємо, як вони живуть на світі і чого їм треба. От хоть би і пани наші позавозять діток то в Московщину, то в Німеччину та й ждуть, щоб із них був ужиток, була честь і слава рідній землі». [8]

Ці тези особливо актуальні для сучасної молоді, які переживають у період російської агресії. У зазначених умовах агресивної російської політики, зокрема в мовному аспекті, вони можуть знайти важливий урок у підході Куліша та його соратників до мовного питання. Для діячів українського романтизму мова була не лише засобом спілкування, а й основою національного духу та ідентичності.

У процесі викладання історії вчитель може звертати увагу на важливість романтичних ідей Пантелеймона Куліша, ілюструючи їх його епістолярною спадщиною. Зокрема, у листі до О. Милорадовичівни від 18 лютого 1857 року Куліш із сумом констатує втрату національної самосвідомості українською елітою, яка часто віддавала перевагу чужій мові навіть у межах своєї етнографічної території:

«Порідшало вас, земляки мої, на Вкраїні; перемішались ми з усяким язиком, а найбільш між тими, которі повинні перед вести; вийшло з них таке, що до ніякого плем'я не пристануть: чужоземці в рідній землі, чужоземці і всюди, де ні появляються» [8].

Усе вище сказане проводить історичну паралель для учнів і змушує їх замислитися над історичними і культурними процесами, які тривають в Україні на сьогоднішній час .

Ще одним важливим елементом у творчості П. Куліша є його ідеї щодо фольклору та історії в контексті Українського національного Відродження. Вчитель на уроці може акцентувати увагу до збереження національних фольклорних і літописних пам'яток. П. Куліш вважав фольклор джерелом національного духу і розглядали його як важливий інструмент пізнання історії.

Таким чином, епістолярна спадщина П. Куліша допомагає учням краще зрозуміти, як діячі українського національного відродження вбачали свою місію у збереженні культурної спадщини. Для сучасного школяра, який є свідком культурної та мовної боротьби в умовах російсько-української війни, такі теми надзвичайно актуальні. Вони допомагають зрозуміти важливість збереження національної мови і традицій як основи ідентичності, а також звертають увагу на історичну спадкоємність боротьби за національну самосвідомість.

Висновки до розділу 2

Музей-заповідник «Ганнина Пустинь» є унікальним історико-культурним та меморіальним об'єктом, що об'єднує в собі багатогранну спадщину українського письменника, перекладача, історика та громадського діяча Пантелеймона Куліша. Він відіграє ключову роль у збереженні пам'яті про життя і творчість цієї видатної постаті, пропагуючи його літературні, наукові та культурні досягнення серед сучасних і майбутніх поколінь.

Фонди музею, що налічують понад чотири тисячі одиниць зберігання, становлять надзвичайну цінність як для науковців, так і для широкого загалу. До них входять не лише особисті речі родини Кулішів, а й рукописи, листи, фотографії, книги, зразки народного мистецтва та багато інших експонатів, які відтворюють атмосферу епохи, в якій жив і творив Пантелеймон Куліш. Ці фонди дають можливість відвідувачам ближче познайомитися з його ідейними пошуками, творчими злетами і складнощами, які супроводжували його життя.

Окрему увагу музей приділяє ретельному збереженню та реставрації експонатів. Дотримання високих стандартів у сфері музейної справи дозволяє зберегти автентичність предметів, їх естетичну та історичну цінність. Завдяки впровадженню сучасних технологій у процес обліку та збереження, музей постійно вдосконалює свої фонди, забезпечуючи доступ до них як дослідникам, так і пересічним відвідувачам.

Особливістю музею є його здатність поєднувати історико-культурну спадщину з освітньою діяльністю. У рамках своєї роботи музей організовує лекції, екскурсії, майстер-класи, інтерактивні заходи та виставки. Відвідувачі мають можливість не лише побачити унікальні експонати, але й доторкнутися до історії, беручи участь у різноманітних тематичних подіях. Такі заходи сприяють формуванню глибшого розуміння національної історії, літератури та культури, а також створюють емоційний зв'язок між минулим і

сучасністю. На особливу увагу заслуговують науково-дослідницькі проєкти музею, які дозволяють не лише популяризувати творчість Куліша, а й відкривати нові сторінки його біографії та діяльності. Музей є платформою для проведення наукових конференцій, круглих столів і дискусій, що об'єднують провідних фахівців з історії, літератури, культури та музейної справи. Такі заходи сприяють поглибленню знань про українське культурне середовище ХІХ століття та його зв'язок із сучасністю.

Окрім культурної складової, музей-заповідник активно займається екологічними ініціативами, адже його територія є частиною природного заповідника. Тут проводяться програми збереження навколишнього середовища, популяризації екологічної культури та відновлення історичних ландшафтів. Природна краса цього місця чудово доповнює його історико-культурний потенціал, створюючи гармонійний простір для духовного та естетичного збагачення.

Музей також виконує важливу соціальну місію, сприяючи вихованню патріотизму, національної свідомості та поваги до історичної спадщини. Він відкритий для широкої аудиторії, зокрема школярів, студентів, родин із дітьми, туристичних груп, а також науковців. Експозиції музею побудовані так, щоб бути зрозумілими та цікавими для кожного відвідувача, незалежно від його віку чи рівня підготовки.

Сучасний розвиток музею включає інтеграцію цифрових технологій. Створення віртуальних турів, мультимедійних презентацій та інтерактивних експозицій дозволяє залучати відвідувачів навіть із найвіддаленіших куточків світу. Такі інновації роблять музей доступнішим для всіх категорій населення та сприяють збереженню і популяризації його спадщини в умовах цифрової епохи.

Завдяки багаторічній праці колективу та підтримці громади музей-заповідник «Ганнина Пустинь» став не лише осередком культурної

спадщини, а й символом духовного відродження України. Його діяльність спрямована на збереження, дослідження та популяризацію історії, літератури й мистецтва, а також на формування у відвідувачів глибокої поваги до національних цінностей.

У підсумку, «Ганнина Пустинь» є прикладом успішного поєднання історії, культури, науки та освіти. Вона не тільки зберігає пам'ять про видатного діяча Пантелеймона Куліша, а й надихає нові покоління українців на пізнання та збереження своєї історичної спадщини. Це місце, де минуле стає невід'ємною частиною сучасності, створюючи умови для духовного, інтелектуального та культурного розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

Дослідження можливостей використання фондів обласного музею-заповідника у навчальному процесі з історії є актуальним і значущим для сучасної української педагогіки. Ця тема органічно пов'язана з розвитком новітніх підходів до викладання історії та суспільних дисциплін, спрямованих на інтеграцію класичної освіти з інноваційними методиками музейної педагогіки. Музеї, як джерела автентичних історичних матеріалів, відкривають широкі можливості для підвищення інтересу учнів до вивчення історії, формування національної свідомості та виховання патріотизму.

Музейна педагогіка, яка стрімко розвивається у багатьох країнах світу, набула особливої ваги й в Україні в умовах соціально-політичних змін і адаптації до європейських стандартів. Використання ресурсів музеїв, таких як експонати, архівні матеріали, інтерактивні виставки, дає змогу забезпечити глибше розуміння історичних подій, зміцнити емоційний зв'язок із рідною культурою, підкреслити її унікальність. Це стає важливим інструментом у вихованні громадян, які поділяють національні та європейські цінності.

Вивчення історії рідного краю через автентичні джерела сприяє розвитку у школярів почуття причетності до національної спадщини, дозволяє глибше усвідомити значення культурної та історичної ідентичності. За допомогою музейних ресурсів реалізується одна з основних освітніх цілей — формування гармонійної, критично мислячої, патріотично налаштованої особистості, здатної до активної участі у розбудові незалежної України. Залучення музеїв до освітнього процесу відповідає Стратегії національно-патріотичного виховання та Концепції Нової української школи. Музейні експонати і тематичні виставки сприяють не лише підвищенню пізнавального інтересу учнів, а й активізують їхню навчальну діяльність. Автентичність представлених матеріалів допомагає створити глибокий

контекст для вивчення історії, що особливо важливо для підлітків, які часто потребують додаткової мотивації у навчанні.

Одним із ключових результатів музейної педагогіки є те, що вона стимулює критичне мислення учнів, сприяє їхньому активному залученню до дослідницької діяльності. Це забезпечується через інтерактивні форми роботи, такі як екскурсії, квести, інтерактивні лекції та практичні заняття з аналізу музейних експонатів. Наприклад, робота з фондами обласного музею-заповідника Ганнина Пустинь дозволяє учням безпосередньо взаємодіяти з історичними артефактами, що формує у них відчуття причетності до подій минулого.

Проведене дослідження демонструє практичну цінність інтеграції музейної педагогіки у навчальний процес. Воно підкреслює важливість використання історико-порівняльного, конкретно-історичного та системного підходів у роботі з історичними джерелами. Основні положення дослідження можуть бути використані для розробки нових методик викладання історії, які відповідають сучасним викликам та потребам суспільства.

Матеріали дослідження також сприяють створенню передумов для подальших наукових розвідок у галузі музейної педагогіки, що дозволяє вдосконалювати освітній процес і підвищувати його ефективність. Інтеграція музеїв у навчання є одним із шляхів розвитку системи освіти, орієнтованої на збереження національної ідентичності та впровадження інновацій. Таким чином, використання музейних фондів у навчальному процесі є важливим кроком на шляху до модернізації освіти. Це дозволяє не лише збагачувати знання учнів, а й виховувати у них почуття патріотизму, поваги до історичної спадщини та готовності долучатися до захисту й розбудови держави. У сучасних умовах, коли інтеграція до європейського освітнього простору є одним із ключових пріоритетів, музейна педагогіка виступає як міст між минулим і майбутнім, сприяючи формуванню свідомих громадян України.

Використана література та джерела

1. Артемова Л. К. Формирование образовательного маршрута старшеклассников / Л. К. Артемова // Педагогическое образование и наука. – 2007. – № 3. – С. 42–43.
2. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 “Теорія, методика і організація культурнопросвітньої діяльності” / Белофастова Таїсія Юрїївна. – К., 2003. – 20 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Шиян Н. Профільне навчання у старшій школі / Надія Шиян // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – (Серія “Педагогічні науки”). – Вип. 3 (61). – Полтава, 2008. – С. 111–126
5. Погорелова А. Музейна справа: орієнтири розвитку // Українська культура. - 1996. - № 2. - С. 2-3.
6. Скрипник Г. Етнографічні музеї України. - К.: Наукова думка, 1989.
7. Скрипник Г. Українське етнографічне музейництво: становлення та розвиток: Автореф. дис. ...д-ра істор. наук: НАНУ, Інститут мистецтва, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. - К., 1998. - 40 с
8. Теодорович А. Ю. Основні напрямки діяльності музеїв історико-краєзнавчого профілю // Трибуна. - 1999. - № 9-10.
9. Україна: Путівник / Підг. і упоряд. О. Зінкевич і В. Гула. - К.: Смолоскип, 1993.
10. Филипчак І. Про музейництво і наші музеї // Життя і знання. - 1935. - № 6.
11. Хведась А. О. Розвиток краєзнавчих музеїв в західній Україні в кінці ХІХ - І пол. 40-х рр. ХХ століття. Джерела і література (на матеріалах Волинської, Рівненської та Тернопільської областей): Автореф. дис. ...канд. істор. наук. - Дніпропетровськ, 1997. - 19 с.
12. Шмелев В.Г. Музей под открытым небом. - К.: Наукова думка, 1983.

13. Volynets, V.O. (2019). Virtualizatsiia kultury v dobu internet-tekhnolohii [Virtualization of culture in the age of Internet technologies]. Abstract of PhD dis. of Cultural Studies: 26.00.01. Kyiv. (in Ukrainian).
14. Yichen, Jia (2020). Constructing Virtual Reality Exhibitions with Multimodal Interactions. Master of Science in Architecture Studies and Master of Science in Electrical Engineering and Computer Science. Massachusetts Institute of Technology. URL: <https://hdl.handle.net/1721.1/127560>.
15. Караманов О., Сурмач О., Шукалович А. Музейна педагогіка в умовах онлайн-навчання. Український педагогічний журнал. 2021. № 3. С. 58–65. Кількість користувачів Інтернету у світі сягнула 4,66 млрд. Root-Nation.com. URL: <https://root-nation.com/ua/news-ua/it-news-ua/ua-new-internet-records/> (дата звернення: 05.12.2022).
16. Музейна педагогіка в умовах воєнного стану. Київська Мала академія наук. URL: <https://kman.org.ua/ua/novyny/Muzeina-pedahohika-v-umovakh-voennoho-stanu> (дата звернення: 05.12.2022).
17. Олена Зеленська розповіла, скільки українських шкіл зруйнувала росія. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588134-olena-zelenska-rozpovila-skilki-ukrainskih-skil-zrujnuvala-rosia.html> (дата звернення: 05.12.2022).
18. Пономарьова В., Олефіренко Н. Освітній потенціал сучасних музеїв. Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі: тез доп. учасників IV Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. молод. учених (Харків, 11–12 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 144–145.
19. «Приклад для інших регіонів»: Digital Cherkasy про підсумки 2021. Офіційний портал Черкаської обласної державної адміністрації. URL: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/priklad-dlya-inshix-regioniv-digital-cherkasy-pro-pidsumki-2021/> (дата звернення: 05.12.2022).
20. Рябчук С. Як музеї наповнюють життя дітей. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2016/06/16/214036/> (дата звернення: 05.12.2022).
21. Стратегія розвитку Черкаської області. Черкаська обласна державна адміністрація: офіційний портал. URL: <https://ck-oda.gov.ua/strategiya-rozvitku-cherkaskoyi-oblasti/> (дата звернення: 01.12.2022).
22. Трипільська пектораль. Український культурний фонд. URL: <https://ucf.in.ua/archive/61cc16e888d43519bb19de53>
23. Україна. Incognita. Он-лайн музеї з віртуальними екскурсіями. День. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua>

24. Українські музеї під відкритим небом – онлайн мандрівка. Рівнянин.
URL: <https://my.rv.ua/hotnews/ukrayinski-muzeji-pid-vidkritim-nebom-onlayn-mandrivka/>

25. Цибко С. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі. Директор школи. (Шкільний світ).№ 3, березень 2011. С. 91–93.

ДОДАТКИ

Додаток А

Історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша «Ганнина Пустинь»

Додаток Б

Експозиції

*Письменниця і громадський діяч
Олександра Білозерська (Ганна Барвінок)*

*Письменник, поет,
драматург Пантелеймон Куліш*

*Колодязь-журавель
в історико-меморіальному музеї «Ганнина Пустинь»*

*Каплиця на місці поховання П. Куліша, О. Білозерської-Куліш і В. М.
Білозерського*